Oʻzbekiston “Qizil kitobi”ning yangi soni nashr etiladi

“Qizil kitob” – har birimizning vijdonimizdir. Har qaysi millat ham dunyo oldida oʻzining tabiat boyliklarini asrash ma’suliyatini olgan. Har bir kishini maftunkor togʻlarni qoplab turgan doimiy muzliklar, ulardagi xushboʻy gullar, dorivor oʻsimliklar, hayvon turlari, toza havo, shoʻx sharsharalari, qoyalari bilan rom etadi. Bularning hammasidan, albatta, zavq olish kerak, har bir narsaning oʻz qadriga etish, tabiatdagi mo’jazgina bir jonli mavjudotni ham asrab-avaylash lozim.

Ma’lumki, Oʻzbekiston Respublikasi hududida hozirgi kunda 4300 ga yaqin oʻsimlik turlari mavjud boʻlib, ular orasida jiddiy muhofazaga muhtoj koʻpgina kamyob, endem va relikt turlar ham uchraydi. Oʻzbekiston Respublikasi “Qizil kitobi”da oʻsimlik va hayvonot turlari, ularning oilasi, ilmiy nomi, botanik tavsifi hamda turlarning tarqalish areallarihaqida qisqacha ma’lumotlar va har bir oʻsimlik turlarining koʻrgazmali tarzda suratlari keltirilgan.

Atrof-muhitni, shu jumladan, oʻsimliklar olamini muhofaza qilish muammosi insoniyat uchun hech qachon hozirgidagidek oʻta dolzarb ahamiyatga ega boʻlgan emas. Sanoat, qishloq xoʻjaligi va xalq xoʻjaligi turli tarmoqlarining tez sur’atlar bilan rivojlanib borishi, tabiiy maydonlarning keng miqyosda oʻzlashtirilishi – ekologik muvozanatning salbiy tomonga oʻzgarishi natijasida oʻsimlik va hayvon turlarining soni kamayib borish xavfi kuchayib bormoqda.

Ma’lumki, Qizil kitobning 1-nashri 1984-yilda chop etilgan boʻlib, unga 163 tur kiritilgan boʻlsa, ikkinchi nashrida (1998-y.) 301 tur kiritilgan, ya’ni turlarning soni qariyb ikki martaga ortgan. 2006-yilgi nashrida muhofazaga olingan oʻsimlik turlari soni 305 taga boradi. 2009-yildagi nashrida Amaryllidaceae oilasiga mansub Allium turkumidan 10 ta tur kiritilgan boʻlsa, yangi nashrida esa ushbu turkumdan 14 ta tur kiritilganligi va ayrim oila vakllarining kamayib borayotganligini koʻrishimiz mumkin. Shuning bilan birga, Qizil kitobning 2009-yildagi nashri bilan yangi nashridagi oʻsimlik vakillari taqqoslab koʻrilganda, 19 turning areali kengayishi hisobiga Qizil kitob sahifalaridan chiqarilgan boʻlsa, aksincha 24 turning kamayishi ularning Qizil kitob sahifalarini “yangi turlar bilan boyitganligini” alohida ta’kidlash lozim. Umuman olganda, noyob kamayib borayotgan turlarni saqlab qolishda faqatgina davlat organlari kurashishi emas, balki aholi orasida ham tabiatdan oqilona foydalanish madaniyatini yuksaltirish lozim.

Ushbu raqamlardan koʻrinib turibdiki, respublikamizdagi mavjud oʻsimlik turlari yil sayin tobora kamayib bormoqda.

OʻzR FA Botanika instituti olimlari tomonidan soʻnggi yilarda olib borilgan ilmiy izlanishlari natijasida Oʻzbekiston florasida uchraydigan kamyob turlarni oʻzida jamlagan navbatdagi OʻzR Qizil kitobning yangi soni nashrga tayyorlanmoqda. Bu orqali oʻsimlik olamining hozirgi holati boʻyicha monitoring (kuzatuv) natijalarini keng ommaga yetkazishdan iborat.

Navbatdagi nashrga tayyorlanayotgan Qizil kitobdagi oʻsimliklar soni avvalgi chop etilgan nashrlardagi ma’lumotlar bilan solishtirilganda, ayrim oila vakillarining turlari keskin kamayishi natijasida muhofaza roʻyxatiga tushganligini koʻrishimiz mumkin. Masalan, Chuchmomadoshlar oilasidan – Raven piyozi, manzarali piyoz, choʻl piyozi, yashil gulli piyoz; Yalpizdoshlar oilasidan esa Amudaryo oqtoʻshasi, uchpoyali oqtoʻsha, Orol flomoidesi, Torondoshlar oilasidan Zokirov qandimi hamda Ziradoshlar oilasidan Elena kovragi kabi oʻsimlik vakillari kiritilganligining guvohi boʻlishimiz mumkin.

Avvalgi roʻyxatdagi mavjud ayrim turlar tarqalish areallarining soʻnggi yillarda kengayishi va tabiiy koʻpayishi oqibatida esa, aksincha, ushbu turlar (Sigirquyruqdoshlar oilasidan Oloy nataliellasi, Ayiqtovondoshlar oilasidan – yumaloqbarg parpi, tillarang sugʻuroʻt, Oltoy trolliusi, Ra’noguldoshlar oilasidan – Olьga sorbariyasi, Chinniguldoshlar oilasidan – Tojikiston etmagi) Qizil kitob roʻyxatidan chiqarildi.

Qizil kitobning yana bir muhim tomoni – bu uning sahifalari hech qachon tugallanmasligidir, doimo uning sahafalarini yangi oʻsimlik turlari va hayvon zotlari toʻldirib boradi. AQShning Norzern Universiteti

biologlarining xulosalariga koʻra, “Qizil kitob”ning sahifalarini qisqartirish uchun inson madaniyati va xulqini doim oshira borish kerak. Bu orqali esa uning sahifalarini kamaytirish hamda oʻsimlik va hayvon turlarining muayyan darajada saqlanib qolishiga erishish mumkin.

Nargiza Raximova,

O’zR FA Botanika instituti huzuridagi

akad. F.N. Rusanov nomidagi

Toshkent Botanika bog’i katta ilmiy xodimi.